

فراکنش تاین یا پرومته؟

www.ketab.ir

سرشناسه : مقدم حیدری، غلامحسین، ۱۳۴۷-
عنوان و نام پدیدآور : تکنولوژی: فرانکنشتاین یا پرومته؟
تدوین غلامحسین مقدم حیدری و علیرضا منجمی.
مشخصات نشر: تهران: موسسه فرهنگی هنری پگاه روزگار نو، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری : ۲۰۵ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۱۶۶-۵-۲
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
موضوع : تکنولوژی -- مقاله ها و خطابه ها
Technology -- Addresses, essays, lectures
شناسه افزوده : منجمی، علیرضا، ۱۳۵۳-
رده بندی کنگره : ۱۳۹۸ ت ۸ م ۱۸۵
رده بندی دیویی : ۶۰۰
شماره کتابشناسی ملی : ۵۵۹۵۹۰۳

ویراستاران علمی: غلامحسین مقدم سیدرز علیرضا منجمی

ناشر: پگاه روزگار نو

نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۹۸

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۲۹۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۱۶۶-۵-۲

ویراستار فنی: مجید صادقی

آدرس: خ مفتاح جنوبی، ک عطارد، خ ملک الشعراء بهار، پ ۱۲، ط ۳.

تلفن: ۸۸۳۰۳۰۲۸

وبسایت: www.Rpub.ir

حقوق چاپ و نشر محفوظ است.

- معرفی نویسندگان ۹۱
- مقدمه ۱۱۱
- فلسفه تکنولوژی ریاضی از دیدگاه هایدگرو مارکس ۱۷۱
غلامحسین مقدم حیدری
- تحقیق در باب ذاتگرایی تکنولوژی ۳۳۱
مطالعه موردی تکنولوژی پزشکی
مهدی معین زاده
- طبی سازی به مثابه تکنولوژی ۶۹۱
علیرضا منجمی
- در باب خودمختاری تکنولوژی ۹۹۱
مطالعه موردی صنعت بسته بندی مواد غذایی
علیرضا منجمی
- تجارت الکترونیک از دیدگاه فلسفه تکنولوژی ۱۲۹۱
سید محمد رضا امیری طهرانی
- برنامه توسعه به مثابه تکنولوژی اجتماعی ۱۶۵۱
رویکردی فلسفی - اخلاقی
سید محمد تقی محمد ابطحی
- نمایه ۱۹۷۱
- واژه نامه ۱۹۹۱

مقدمه

تسلط علمی تکنیکی بر طبیعت در عصر ما ابعادی یافته است که قرن ما را از قرون گذشته متمایز می‌کند. بی‌تردید یکی از مهم‌ترین این ابعاد حضور تکنولوژی است. ما همگی از دستاوردهای تکنولوژی به‌همند می‌شویم و در عین حال دل‌مشغول خطرات بالقوه آنیم. پرسش پرسش ما همراه این است که آیا پیشرفت شتابان تکنولوژی به بهبود زندگی و رفاه آن کمک کرده است یا ما را به شکل فزاینده‌ای چنان از خود بیگانه کرده که به زندگان تکنولوژی بدل شده‌ایم؟ تلاش برای پاسخ به این پرسش‌ها در چند دهه اخیر نگرش‌هایی فلسفی را رقم زده است که فلسفه تکنولوژی خوانده می‌شود. که می‌توان آنها در قالب دو استعاره پرومته یا فرانکنشتاین بازنمایی کرد.

داستان پرومته اشاره به اسطوره‌ای یونانی دارد که در آن خدایان پرومته و اپی‌مته را بر آن گماشتند تا نیروهای گوناگون را میان جانداران تقسیم کنند. اپی‌مته این وظیفه را به عهده گرفت و پرومته را مأمور بازرسی از کار خویش کرد. اپی‌مته هر نیرویی را به جاندار سپرد اما پرومته دریافت که

ایمی مته هیچ نیرویی برای نوع بشر باقی نگذاشته، آدمی برهنه، بی پای افزار و بی سلاح مانده است. او چاره‌ای جز این ندید که دانش‌ها و فنون ساخت ابزار و وسایل را به نوع بشر ببخشد و چون بی آتش آن فنون به کاری نمی‌آمد، آتش را بدان‌ها افزود. بدینسان آدمی واجد دانشی -تخنه^۱- شد که برای فراهم ساختن وسایل زندگی لازم بود.

استعاره فرانکنشتاین اشاره به داستان^۲ دانشجوی جوان طب -ویکتور فرانکنشتاین- دارد که بسیار خردگرا، هوشمند و خلاق است و داعیه نجات و رستگاری انسان را دارد، اما موجودی هیولائی می‌سازد که از لحاظ هوش و درایت همانند خود اوست و چهره و پیکری زشت و نفرت‌انگیز دارد. هیولا مدتی بعد خود را از سیطره خالقش خارج می‌کند و در اندیشه و عمل خودمدار می‌شود. بدینسان موجودی که برای نجات انسان آفریده شد بود. کار نابودی بشر می‌شود و سرانجام حتی خالق خود را نیز به قتل رساند. او نام خالقش را غصب می‌کند و خود را فرانکنشتاین می‌خواند. فرانکنشتاین موجودی است بسیار نیرومند اما بی‌روح. بدینسان انسانی که با تأمل به حدایان (پرومته) قصد آن داشت که گامی در جهت سعادت آدمی بردارد، مخلوقی را به بار می‌آورد که جز تیره‌بختی برای آدمیان ثمری ندارد.

استعاره پرومته روایتگر تکنولوژی بر مبنای موهبتی است که نه تنها ضامن بقای انسان در جهانی مملو از آسیب‌ها و مخاطرات است، بلکه زندگی سرشار از آسایش و رفاه برای او به ارمغان می‌آورد. اعطای همزمان صنعت و آتش اشاره بر این دارد که تکنولوژی هم مصدوع انسان است و هم تحت اختیار او. در مقابل، استعاره فرانکنشتاینی دلالت بر این دارد که تکنولوژی هیولای خودمدار و خارج از کنترل انسان است که نهایت موجب تیره‌روزی و نابودی نوع بشر می‌گردد.

قصد ما در این کتاب بازگویی یا مرور مکاتب فلسفه تکنولوژی معاصر

۱ تخنه ریشه واژه امروزی تکنولوژی است.

۲ برگرفته از رمان فرانکنشتاین یا پرومته مدرن نوشته مری شلی:

Mary Shelley. (1817). *Frankenstein or the Modern Prometheus*

نیست، بلکه تأمل فلسفی در باب تکنولوژی‌های پیرامونمان در پرتو این مکاتب است. در این مجموعه آنچه از تکنولوژی مراد کرده‌ایم فراتر از تلقی مرسوم از تکنولوژی به مثابه مصنوع تکنیکی - همچون موبایل، کامپیوتر، ماشین - است. کاربست تکنولوژی در حوزه پزشکی، تجارت، تبلیغات و رسانه و حتی علوم نظری همچون ریاضیات، تهدیدها و فرصت‌هایی را به وجود آورده است که تأمل فلسفی در باب تکنولوژی را می‌طلبد. داور، و قضاوت در باب ماهیت پرومته‌وار یا فرانکنشتاین‌وار تکنولوژی را خوانندگان محترم کتاب واخواهیم گذاشت، زیرا این داوری مناقشه‌آمیز است. قایل در است که این مجموعه از نخستین کتاب‌های تألیفی در این حوزه است که حاصل پژوهش تخصصی در حوزه فلسفه علم و تکنولوژی در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی است. امید است این کتاب راهی نو در زمینه تأمل فلسفی در باب تکنولوژی در کشور بگشاید.

ترتیب مقالات در این مجموعه به گونه‌ای است که از نظری‌ترین بخش علوم یعنی ریاضیات آغاز می‌شود. در فصل اول - فلسفه تکنولوژی ریاضی از دیدگاه هایدگرو مارکس - غلامحسین مقدم حیدری می‌کوشد روش‌های به‌کارگرفته شده در جامعه ریاضی را به بررسی بپردازد. او روش‌های اثبات در قلمرو ریاضیات را تکنولوژی قلمداد می‌کند و دارای دو بخش نرم و سخت هستند. روش‌های اثبات کردن قضایای ریاضی را می‌توان بخش نرم تکنولوژی به‌کارگرفته شده در ریاضیات دانست و به‌کارگرفتن مداد و کاغذی برای اثبات قضایا بخش سخت این تکنولوژی است. در این روایت فصل دارای دو بخش است: در بخش نخست تکنولوژی ریاضی را می‌توان امری مابعدالطبیعی در بطن ماهیت تکنولوژی جدید (گشتل) دانست. هایدگر مورد بررسی قرار می‌گیرد و نشان داده می‌شود که چگونه گشتل سبب تغییر تکنیک‌های اثبات در ریاضیات شده و ماهیت ریاضیات را دگرگون کرده است. بخش دوم مطابق دیدگاه مارکس از ابزار شروع می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه در نیمه دوم قرن بیستم، جایگزینی ابزار مداد و کاغذ با کامپیوترها سبب تغییری اساسی در معنا و محتوای اثبات ریاضی شده است. لازم به ذکر است که این بخش بازسازی مارکسی از فصل آخر

کتاب جامعه‌شناسی اثبات ریاضی^۱ یعنی «مرگ اثبات» است.

در فصل دوم -تحقیق در باب ذاتگرایی تکنولوژی: مطالعه موردی تکنولوژی پزشکی- مهدی معین‌زاده به ماهیت مستقل از اراده تکنولوژی می‌پردازد. او هایدگرا در زمره قائلین به ماهیت مستقل برای تکنولوژی (ذات‌گرایان یا essentialists) قلمداد می‌کند هر چند تلقی هایدگر از ذات با تلقی سنت فلسفی متفاوت است. جستن بنیادهای آرای هایدگر در باب تکنولوژی، در نخستین اثر کلاسیک وی -هستی و زمان- هدف این فصل بود. فصل حاضر سعی بر آن دارد که ادله و شواهد عرضه‌شده درباره این موضوع از سوی هایدگرا در تکنولوژی پزشکی به‌کار بندد. مقصود او از تکنولوژی پزشکی در این جستار هم جنبه سخت‌افزاری آن (ابزار و ادوات پزشکی و ابزار سازی) و هم جنبه نرم‌افزاری (به‌ویژه دانش، نهادهای علمی و درمانی و سازمان‌های مرتبط با آن) است. مؤلف می‌کوشد تا نشان دهد که حیات ما امروزه حتی قبل از اینکه متولد شویم و گاه حتی قبل از انعقاد نطفه (با بررسی‌های ژنتیکی والدین) تحت نظارت تکنولوژیک پزشکی قرار دارد. سخت‌افزاری پزشکی همچون سونوگرافی و روش‌های تشخیص داخل رحمی وضعیت جنین را کنترل می‌کنند. از این رو سیطره تکنولوژی پزشکی بر انسان آینه تمام‌نمای سیطره تکنولوژیک است. تکنولوژی پزشکی نحوه‌ای انکشاف است، مانند مرانکشاف دیگری فوق اختیار ماست. معین‌زاده سپس به نقدهایی که ممکن است برای این ادله و شواهد وارد شوند، می‌پردازد. این فصل برگرفته از مقاله «فرانکشتاین یا پرومته: تحقیق در باب ذاتگرایی تکنولوژی پزشکی»^۲ است.

در فصل سوم علیرضا منجمی پدیده طبی‌سازی را مورد تحلیل قرار می‌دهد. طبی‌سازی فرایندی است که در آن پزشکی به قلمروهایی -مانند زایمان و تولد، قاعدگی و یائسگی، الکلیسم، اعتیاد، چاقی، زیبایی، شادبودن، جوان‌شدن، تنهایی و انزوای اجتماعی- که اساساً پزشکی

۱ مقدم حیدری، غلامحسین (۱۳۹۶) جامعه‌شناسی اثبات ریاضی، نشرنی، (چاپ قبلی: انتشارات سمت ۱۳۸۷).

۲ معین‌زاده، مهدی (۱۳۹۰) «فرانکشتاین یا پرومته: تحقیق در باب ذاتگرایی در تکنولوژی پزشکی»، فلسفه علم، سال اول، شماره اول.

نیستند، وارد می‌شود و سازوکارهای پزشکی برای اصلاح یا درمان آنها ارائه می‌کند. طبی‌سازی موافقان و مخالفانی دارد. مخالفان بر این باورند که طبی‌سازی نشانگر توسعه‌طلبی پزشکی و کنترل اجتماعی با ابزار ناهنجاری و اعوجاج است. موافقان طبی‌سازی آن را حرکتی در راستای ارتقای سلامت جامعه می‌دانند علت آن را پیشرفت دانش علمی و کشف بیماری‌های جدید می‌پندارند. در این فصل تلاش خواهد شد طبی‌سازی به مثابه تکنولوژی فهم شود. در این چارچوب تبدیل سلامت به محصول و تبدیل پزشکی از هنری شفابخش به گونه‌ای علوم مهندسی مورد بحث قرار خواهد گرفت. «ساختن دیگر سلامت مصنوع تکنیکی یا محصول نهایی این فرایند تکنولوژیک طبی‌سازی است. ایده اولیه این فصل تحت عنوان «طبی‌سازی: مثابه تکنولوژی»^۱ در مجله فلسفه علم منتشر شده است.

در فصل چهارم «درباره خودمختاری صنعت رسانه و تبلیغات- علیرضا منصوری» ارزیابی انتقادی دیدگاه‌های هایدگر، بورگمن و ایلول در زمینه فلسفه تکنولوژی می‌شود تا معنای خودمختاری تکنولوژی در رسانه و تبلیغات را روشن سازد و درباره این منظور خودمختاری صنعت تبلیغات را از دو جنبه بررسی کرده است. اول به استدلال‌هایی می‌پردازد که به نوعی، خودمختاری اجتماعی و فرهنگی را برای تکنولوژی رسانه قائل است. پس از آن توصیفی هستی‌شناسی را پدید می‌آورد و شناختی از رسانه و تبلیغات به دست می‌دهد، و جایگاهی برای آن در امر می‌گیرد که در نهایت نوعی خودمختاری را برای آن به بار می‌آورد. از این رو او با بررسی مهم مواجهه است: خودمختاری تکنولوژی تبلیغات چگونه در نحوه مواجهه ما با آن تأثیرگذار است؟ آیا می‌توان با صنعت تبلیغات رسانه‌ای مبتنی بر قوا، کرد که نه تنها ویرانگر نباشد، بلکه نقشی مثبت در زندگی ما ایفا کند. این فصل برگرفته از مقاله «درباره خودمختاری صنعت رسانه و تبلیغات»^۲ می‌باشد.

۱ منجمی، علیرضا؛ معین‌زاده، مهدی؛ آیت‌اللهی، حمیدرضا (۱۳۹۲) «طبی‌سازی به مثابه تکنولوژی: تبیین و نقد با توجه به آرای هایدگر، برگمن، و فینبرگ در باب فلسفه تکنولوژی»، فلسفه علم، سال سوم، شماره دوم.

۲ منصوری، علیرضا (۱۳۹۱) «درباره خودمختاری صنعت رسانه و تبلیغات»، مطالعات میان‌رشته‌ای در رسانه و فرهنگ، سال دوم، شماره اول.

در فصل پنجم - تجارت الکترونیک از دیدگاه فلسفه تکنولوژی - سید محمدرضا امیری تهرانی کاربست تعاریف و تحلیل‌های فیلسوفان تکنولوژی را بر تجارت الکترونیک مورد بررسی قرار می‌دهد. در ابتدا او به مرور آرای این فیلسوفان می‌پردازد و می‌کوشد تا به این پرسش پاسخ دهد که تجارت الکترونیک به چه معنایی تکنولوژی محسوب می‌شود؟ او در پرتو آرای هایدگر نشان می‌دهد که نحوه انکشافی که به دلیل تعرض با طبیعت از رهگذر تجارت الکترونیک حاصل می‌شود عبارت است از: سیال شدن منابع و اعتبارات اقتصادی در سراسر بازارهای مالی جهان امکان‌پذیر می‌گردد؛ یافتن آن در هر بازار (یکپارچگی مالی)، تغییر شکل دادن سریع اوراق بهادار، سهام و پول به یکدیگر، انباشت شدید سرمایه و تأمین نقدینگی، به‌جای سریع پول و اعتبارات از راه پرداخت الکترونیک، تغییر شکل حاکمات پول و نظم‌بخشی مجدد آن با پراکندگی‌های جهانی (یکپارچگی تمام‌جهانی)، حذف موانع و تعرفه‌های گمرکی و مرزهای تجاری (یکپارچگی تجاری)، به‌کار آمدن سود در تجارت الکترونیک همان‌ندای تعرض‌آمیزی است که آدمی را فرامی‌خواند تا منابع طبیعی را به‌نحوی نظم ببخشد که همواره به‌صورت منابع آماده و ذخایر ثابت در دسترس باشند. در ادامه مؤلف می‌کوشد تا این پرسش پاسخ گوید که تجارت الکترونیک چه نسبتی با انسان برقرار و به‌الفاظی را بر انسان‌ها تحمیل می‌کند؟ بدین‌گونه مسئله رابطه اخلاق و تکنولوژی مطرح می‌شود و ویژگی مجازی و فراواقعیت تکنولوژی پست‌مدرن بررسی و از این منظر عوارض و پیامدهای تجارت الکترونیک در هویت افراد و ساختارهای جامعه واکاوی می‌شود. این فصل برگرفته از مقاله «تجارت الکترونیک از دیدگاه فلسفه تکنولوژی» است.

در فصل ششم - برنامه توسعه به‌مثابه تکنولوژی اجتماعی رویکردی

فلسفی^۱ - محمد تقی موحد ابطحی پس از اشاره به معانی مختلف تکنولوژی، نشان می‌دهد که برنامه توسعه را می‌توان به مثابه تکنولوژی اجتماعی بررسی کرد. وی پس از مرور مکاتب فلسفه تکنولوژی، پرسش‌هایی را در ارتباط با برنامه توسعه مطرح و به آنها پاسخ می‌دهد: تدوین برنامه توسعه مبتنی بر چه پیش‌فرض‌هایی است یا می‌تواند باشد؟ اجرای برنامه توسعه چه نتایجی را می‌تواند به همراه آورد؟ چه دلایلی برای جهت‌داری ارزشی برنامه توسعه می‌توان ارائه کرد؟ در تدوین برنامه توسعه چه ملاحظات اخلاقی‌ای را باید رعایت کرد؟ برنامه توسعه توان علی خود را چگونه دست می‌آورد و به تعبیر ساده‌تر برای کارامدی هر چه بیش‌تر برنامه توسعه چه ملاحظات را باید مد نظر قرار داد؟ موحد ابطحی بر این باور است که تفتن‌هایی که از دریچه مطالعه برنامه توسعه به مثابه تکنولوژی اجتماعی و بهره‌گیری از دستاوردهای حوزه فلسفه و اخلاق فناوری حاصل می‌شود می‌تواند در ارزیابی هر چه بهتر و دقیق‌تر برنامه توسعه مؤثر باشد. این فصل برگرفته از مقاله برنامه توسعه به مثابه تکنولوژی اجتماعی رویکردی فلسفی است.

لازم به ذکر است که گرچه برخی فصول کتاب برگرفته از آثار پیشین مؤلفین است اما نویسندگان محترم آنها را در بازبینی و ویرایش مجدد قرار داده‌اند، که بدین وسیله از آنان سپاس و قدردانی می‌نماییم. همچنین شایسته است از آقای دکتر حمیدرضا آشتیانی استاد ارجمند و بزرگوار که الهام‌بخش تأمل و مشوق پژوهش‌های علمی و فرهنگی و داند کمال تشکر و قدردانی را نماییم. امید است انتشار چنین مجموعه‌ای مورد عنایت و توجه صاحب‌نظران، پژوهشگران و دانشجویان عزیز قرار گیرد.

غلامحسین مقدم حیدری و علیرضا منجمی

گروه فلسفه علم و فناوری پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱. موحد ابطحی، محمد تقی (۱۳۸۹) «برنامه توسعه به مثابه تکنولوژی اجتماعی رویکردی فلسفی»، روش‌شناسی علوم انسانی، سال ۱۶، شماره ۶۴ و ۶۵